

ÖN, 22 DECEMBER 2012

Det snöar. Sjön, som är täckt av is, lyser vit. I den stora schersminbusken utanför mitt fönster sitter småfåglar, uppburrade, som om den lilla värmen i fjädrarna kan hjälpa mot kylan. Det är sju minusgrader. Och det ska bli kallare inatt.

När jag var barn berättade Mor om en köld som fanns en gång, en köld bortom alla mått. Fåglarna var hjälplösa, sa hon, de föll ned från träden som istappar. Det klirrade när de slog i marken. Och när man plockade upp dem såg man att ögonen var öppna, täckta med en ishinna. Kanske var det det året som Morfar köpte sin vargpäls, en päls för en kung, stor och lång och grann.

Mor avskydde vargar. De ylar, sa hon, de tystnar aldrig, inte ens när de har blivit pälsar. Först när de har slukat det sista av människan, hennes darrande hjärta. Jag minns hennes ögon när hon sa det, de var hårda. Precis som skalet som en snigel gömmer sig i, sa Lech.

Jag hör honom. Han stampar av snön från stövlarna på farstuttrappan. Han har hämtat ved i uthuset. Han håller igång elden i våra rörspisar, han ser till att vi har det varmt. Jag skulle vilja resa mig från skrivbordet och gå fram till honom och luta

mig mot honom. Bara stå stilla en stund och känna hans andetag.

På datorskärmen syns det som ska bli berättelsen, bara några få meningar, om mötet i kylrummet. Det finns saker i livet som man måste få ihoplagda.

Jag får inte ihop det, sa jag till Lech när han hämtade mig på Arlanda förra veckan. Jag hade varit i Stuttgart och mött Alois som hade varit Fars nära vän trots att Alois hade varit katolsk präst och Far protestant. Alois hade hört av sig när min första bok hade kommit ut i Tyskland. I ett brev till mitt tyska förlag hade han skrivit att han måste få träffa mig. Det fanns något som jag måste få höra om Mor.

Lech körde. Jag lade min hand på hans lår. På sidorna av vägen tornade snön upp sig. Vintern var måttlös i år, med snöfall som begravnade allt. Som vintrarna i Ostpreussen när Mor var barn. När Morfar och hon hade rymts i hans vargpäls.

Jag hade svårt att samla tankarna. Jag mindes Mor i kylrummet, hur hon låg där död, med bröstvårtor hårda som spikhuvuden. Fast döden är inte slutgiltig. De döda finns kvar i vårt liv.

Lech säger ibland att han fortfarande kan känna sin fars stora varma hand. Jag kan inte minnas Mors, bara Fars, som var liten och lätt. Hela han var finlemmad. Bara hans puckelrygg var stor och grov. En gång såg jag hur Mor skrubgade den. Det måste ha varit en fredagskväll. Vi badade alltid på fredagskvällarna, i en stor zinkbalja i köket, när jag var barn och vi bodde i Waldstadt. Jag fick gå ut när Mor och Far badade. Fast en gång såg jag honom genom en springa i dörren: han satt naken i baljan. Och Mor skrubgade hans puckelrygg som en

besinningslös. När de gifte sig hade hans rygg varit rak.

Om jag hade deras bröllopsbild kvar! Jag minns den tydligt. Den satt inramad på kortväggen i sovrummet, bredvid fönstret, medan ett krucifix med en korsfäst Jesus hängde över deras säng. Far var fortfarande längre än Mor. Han stod bredvid henne, tunn och mager, klädd i en alldeles för stor kostym som han hade lånat av en kamrat. Ögonen var stora och brinnande. Och hans bruna hår stod åt alla håll som om han hade råkat ut för en storm. Han såg väldigt ung ut. Hade han inte haft en liten mustasch skulle man ha kunnat ta honom för en tonåring.

Mor stod bredvid honom med sitt flyktingansikte. Håret flödade över axlarna, svart och tungt. Hon väntade mig, buken spände ut den blåa sidenklänningen, som om hon hade gömt en jordglob under den. De höll varandra i handen. Kanske var det därför de såg så egendomligt hjälplösa ut.

Jag måste få ihop det. Mors bröstvårtor som rev mig i handflatorna. Och vargpälsen som höll om Mor innan den höll om någon annan. Och Fars ryggrad som såg ut som ett frågetecken.

Jag hör Lechs steg. Han kommer fram till mig, han håller om mina axlar. Och jag lutar mig bakåt, med bakhuvudet mot hans bröst. ”Jag har börjat skriva”, säger jag.

STUTTGART, 24 NOVEMBER 2007

Vaktmästaren talade oavbrutet medan vi gick till kylrummet. Jag minns inte längre vad han sa, bara hans sachsiska dialekt. Han bräkte, skulle Mor ha sagt. Men Mor fanns inte längre. Hon hade dött dagen innan, hon hade fått en hjärtinfarkt. Jag

hade inte hunnit fram. Det tar tid att flyga från Stockholm till Stuttgart.

När jag kom till sjukhuset fanns Mor inte kvar på intensivvården. De hade redan flyttat henne. Och det var lördag, med bara en vaktmästare i tjänst, en blek medelålders man med glest mörkt hår, också på handryggen. Han hann inte göra i ordning Mor i visningsrummet, sa han. Men eftersom jag var läkare kunde jag få se Mor ändå. En läkare är van vid döden, eller hur? Som om det hjälper när man ska se sin döda mor.

Det var ett kakelklätt rum. I taket fanns lysrör med skarpt ljus. Som om allt behövde synas tydligt och klart, alla kylskåp av glänsande metall, i tre våningar, med numrerade namnskyltar som lätt kunde bytas ut. Mor låg i ett av de översta skåpen. Vaktmästaren körde fram en truckliknande anordning som kunde dra ut de döda ur deras skåp.

Trucken rasslade och kved medan den famlade med sina metallarmar. Till slut lyckades den komma in i Mors skåp och få grepp om hennes bår. Och båren sänktes ned med samma kvidande och rasslande. Sedan dess vet jag att det finns ljud som skär sönder hjärtat.

På båren låg en liten kropp, som en fjärilspuppa, inlindad i ett lakan. Vaktmästaren slet fram puppans fot och läste skylten som hängde på stortån. Sedan öppnade han lakanet med schwung och gick. Han ville inte störa, sa han.

Det var en barnkropp som låg där, med stickor till armar och ben. Och inga bröst alls, bara stela små bröstvårtor under patientskjortan, som spikhuvuden när man rörde vid dem. Och ansiktet. Det tog tid innan jag kunde se på ansiktet. Lech sa en gång att de som har fått ett flyktingansikte får dras med det i

hela sitt liv. Han sa inte att det kan bli det sista ansiktet man har. När jag såg det fick jag sätta mig på golvet och hålla om mina knän.

*

Jag satt i baksätet i en taxi på väg till ett hotell. Det gick inte att åka direkt till Mors lägenhet från sjukhuset. Man blir hudlös när man har suttit på golvet i ett kylrum.

Taxichauffören, en äldre utländsk man, spelade arabisk musik där en kvinnoröst jagades av ett hetsigt stränginstrument. Han höll i ratten så att knogarna vitnade medan han satt framåtlutad och stirrade på vägbanan. Det regnade stillsamt. Asfalten glänste. Novembers gråljus drog en tung blyhinna över allt.

Det hade gått två och en halv månad sedan jag såg Mor senast. Jag skulle ta tåget till Echterdingen, Stuttgarts flygplats. Vi stod på pendeltågplattformen, jag anade inte att det var sista gången vi träffades. Mor såg ut att frysa fast det var varmt. Hon stod med uppdragna axlar och med händerna i fickorna på sin svarta kofta. Hennes mörkröda sidenbyxor fladdrade som segel på en mast. Vi stod tysta som om allting hade blivit sagt. Så sa hon plötsligt, kanske inte ens till mig: ”Om någon kunde hålla om mig.”

Och jag lade armarna kring henne men jag fick inte tag i hennes kropp. Eller var det min kropp som vek undan. Jag minns inte, bara Mors doft. Hon doftade lavendel, som alltid. Fast inte i kylrummet. Där luktade hon död, fast det är den värsta lukten som finns, enligt Mor. Den fastnar i all evighet, sa hon, den går aldrig att tvätta bort.

Jag frågade taxichauffören varifrån han kom. Från Turkiet, sa han, från en stad i bergen som heter Van.

Jag frågade hur Van såg ut.

Han visste inte, sa han, det som han hade känt till hade blivit förstört av den stora jordbävningen. Allt förutom sjön. Sjön var blå och frös aldrig till is, inte ens på vintern fast det kunde bli isande kallt, den var så salt, saltare än människors tårar.

Han blev tyst. Också jag och kvinnan som sjöng. Bara sträng-instrumentet fortsatte triumferande som om det hade segrat över något, vad det nu var. Det slog mig att jag höll om mina knän igen.

*

Jag fick ett hotellrum på sjuttonde våningen. Det kunde ha funnits var som helst: samma anonyma design som i Chicago eller Shanghai. Man såg långt, men ingen flod någonstans. Bara hus som stod i rader som om de samlade sig till försvar. Och bilfabriken i ena änden av staden, större än tidigare, som en hejdlöst växande svulst, med skorstenar som blåste rök mot himlen. Om Gud hade suttit där skulle hans ögon ha svidit, hade Far sagt en gång. Men Far var död, precis som Mor. Jag var ett föräldralöst barn.

Jag klädde av mig och duschade. Fast redan innan var mitt ansikte blött.

Sedan lade jag mig på sängen, naken, inlindad i en vit handduk. Jag längtade efter Lech, jag borde ha sagt ja när han ville följa med mig hit. Jag borde ha visat honom skorstenarna med sin eviga rök. Och talat om för honom att alla som bodde här svartnade lite grand.

*

Mor föddes i Ostpreussen på en gård utanför Pieniężno, som på den tiden hette Mehlsack. Hon skulle inte ha fötts den dagen men hennes mor hade blivit skrämmd av en skenande häst. Det förklarar allt, sa Mor. Jag frågade aldrig vad allt var.

Ibland sa Mor att jag var hennes allt. Och att Waldstadt där vi bodde när jag var barn var hennes straff. Man klämdes ihop mellan branta berg. Det var inte som i Ostpreussen där man rörde sig fritt och lätt. Där fanns ett böljande landskap som Gud hade smekt fram med sin hand och en stor himmel ovanför vid ett skimrande hav. Sedan hade han hållt ut guldgljus över allt. Kanske hade hästen blivit bländad av guldgluset. Varför skenar man annars i ett förlovat land, för det sa Mor att Ostpreussen var.

Jag har aldrig varit i Ostpreussen. Men när jag var på en kongress i Warszawa hittade jag ett fotografi av Mehlsack. Jag hade gått in i ett antikvariat. Som om böcker kan få en att känna sig mindre främmande i en stad, även när man inte förstår språket.

Innehavaren, en mager gammal man som rörde sig med knyckiga rörelser som om han behövde ta sats varje gång, visade mig en bok där bilden fanns. Någon som hette Adam Górnik hade tagit fotografiet 1983. Man såg resterna av den gamla stadskärnan i Mehlsack: husgrunder som envist stod kvar i en ödemark kring den katolska kyrkan, den enda byggnaden i den gamla staden som hade klarat sig genom andra världskriget. Man kunde få för sig, sa innehavaren som talade en ålderdomlig tyska, att elden som hade härjat människornas boningar hade hejdat sig i sista stund framför Guds hus.

Jag såg länge på bilden med kyrkan. Mor måste ha bett Fader vår där: ”Fräls oss ifrån ondo.” Hon gick till kyrkan varje söndag som barn. Kanske hade hon bett för svagt. Eller också hade det onda varit för starkt. Jag sa det till antikvarien. När jag skulle köpa boken fick jag den, han vägrade envist att ta betalt.

Mor och jag hade talat om att åka till Ostpreussen. Det blev aldrig av. Jag gjorde aldrig ett allvarligt försök. Som om all tid fanns kvar. Fast jag såg hur Mor magrade. Och fast hon sa att om hon förlorade vikt i samma takt som nu skulle hon vara borta om tio år. Jag minns precis när hon sa det. Det var innan vi gick iväg till pendeltåget, för sista gången. Hon sa det när hon satte på sig sin svarta kofta. Jag minns vartenda ord. Och att jag tänkte en enda sak, att jag ville komma därifrån.

*

Det började skymma. Röken från bilfabriken mörknade. Ljus tändes i staden, spikraka ljusrader längs gatorna, som om de kunde förhindra människors irrvägar.

Jag kom att tänka på prästen som jag hade mött när jag gick rond på min avdelning dagen innan Mor dog. Han hade drabbats av en svår kärlninflammation som hade förstört hans njurfunktion. Han låg i sin säng, blek och avmagrad, med en krans av vitt tunt hår kring huvudet. När jag frågade honom hur det var sa han att det gällde att hålla jublets kategorier vid liv. Han sa det med en mycket svag röst, jag fick be honom upprepa vad han sagt.

Mor jublade sällan. Medan Far jublade ofta, i synnerhet när han spelade valthorn. Alois sa att Far var en av de stora lovpri-

sarna. När vi bodde i Waldstadt lovprisade Far allt, i synnerhet Mor och mig. Och blommorna. Det fanns ingen i Waldstadt som älskade blommor så som han. De var ett under, sa han, varenda en. Och Far stod på knä på ängarna och såg på dem. När gräset stod högt syntes bara hans puckelrygg. Så länge ängarna fanns, hindrade den inte jublandet.

I Stuttgart var det svårare att jubla. Kanske var det rökens fel, den lade sot på allt. Eller också var det ängarna som saknades. Det fanns bara gräsmattor, med piskställningar för mattor. För Far var Waldstadt lovprisandets plats, aldrig Stuttgart. Fast han hade kommit upp sig, som Mor sa, han hade blivit avdelningschef på Pfäffle Wellpapp & Kartongs Stuttgartfilial. Och vi hade råd att köpa mattor, stora orientaliska med ringlande blomrankor. Men Far stod aldrig på knä på dem. Inte ens när Mor hade piskat dem och blommorna lyste klart och grant.

Kanske var det för att Far hade krympt. Det hade börjat redan i Waldstadt. Han fick en konstig sjukdom, syringomyeli, som bildar cystor i ryggmärgen och får ryggraden att kröka sig. Far fick en puckelrygg som blev större och större för varje år. Men ingen nämnde den trots att den till slut var den största puckelryggen som fanns.

Det var först när jag läste till läkare som jag fick veta sjukdomens namn. Och jag begrep plötsligt: det var syringomyelin som hade förstört temperaturkänslan i Fars händer. Far kände inte om något var kallt eller varmt.

Det finns minnen som sitter fast som spikar i kroppen: när röken fastnar i ett kaminrör mellan kolspisen och skorstensstocken. Och rök fyller köket. Och Mor skäller, som om det var Fars fel. Och Far reser sig och börjar skruva loss kaminröret

med sina bara händer, ett glödande hett kaminrör. Jag har känt lukten av bränt människokött. Jag har sett hur det ser ut. Och jag har hört ...

Far skrek inte. Han blev blek. Och han vacklade till närmaste stol, där han satte sig med en duns som om han föll. Sedan stirrade han på sina händer som om de inte kunde vara hans. Mor stod kvar vid diskhon och skrek som om det var hon som blivit bränd. Hon skrek i en hel evighet. Som om alla krigsårens skrik, lukten från alla sönderbrända lik, måste komma ut.

*

Mörkret bredde ut sig i hotellrummet. Jag blundade. Hela tiden kom bilden av Mor i kylrummet. På något sätt hade det varit lättare om Mor hade haft stora bröst när hon dog. Mor hade stora vita bröst när jag var barn. De skimrade när hon tvättade sig på morgnarna, stående vid en balja på köksbordet.

Kanske började Mors bröst krympa när Far dog. Lech läste en gång en dikt av Lars Gustafsson för mig:

En oälskad kropp är inte mindre sann.
Den är bara mindre verklig. På väg
mellan skugga och ljus, i skymningszonen,
dröjer den som någon bortglömd sten
med skriften vänd mot skuggan, oläst.

Jag hade inte brytt mig om att läsa Mor. Jag hade arbetat som en tok. Och älskat med Lech. Lech läser mig hela tiden. Och han förstår.

STUTTGART, 25 NOVEMBER 2007

Jag åkte till Mors lägenhet nästa dag. Hon flyttade dit med Far när de skulle riva bostadshuset där jag hade vuxit upp. Det nya huset liknade det gamla, ett betongblock som kunde ha stått i en förort till Moskva.

Det tog tid att låsa upp dörren. Det var inte nyckelns fel. Det var doften i trapphuset: rengöringsmedel och rök. Jag kände igen den. Det finns dofter som gör en fullkomligt handfallen.

Det första jag såg när jag tände ljuset i hallen var mitt ansikte i hallspegeln. Jag tittade bort. Det var inte jag. Inte har jag så uppspärade ögon. Det hängde inga kläder i hallen, bara tomma galgar. På hatthyllan låg Mors hatt, en stor svart hatt med en spräcklig liten fjäder. Jag tog av min kappa och hängde upp den, den mjuka bruna som jag hade köpt i Berlin när jag var där med Lech.

Jag gick in i vardagsrummet. Det var kallt. Mor hade dragit ner elementen, som alltid när hon gick ut. Jag drog upp dem på fullt. Vad jag skulle göra sedan var svårt att komma på.

Jag såg på nappaskinnsoffan. Den stod där som om inget hade hänt, mörkblå som en skymningshimmel med två ljusblåa kuddar som Mor hade broderat med blomrankor. Så länge korsstyggn och korsord fanns, sa hon ibland. Sedan tystnade hon som om vi andra visste slutet på meningen. Eller visste hon det inte själv.

Ovanför soffan hängde tavlan som Mor hade fått på sin femtioårsdag. Fars kusin Heinz hade målat ett skepp som trotsade ett stormigt hav. När Far såg på tavlan rynkade han pan-

nan. För honom fick havet vara, sa han. Han hade upplevt Nordsjön under andra världskriget. Hans hav var inte som Mors, välsignat och skimrande. Hans hav slukade, bottenlöst och svart.

Bredvid soffan stod Mors fikus, rak som en preussisk soldat. Jag bröt loss ett av bladen som höll på att gulna och lade det på soffbordet, mitt på den runda spetsduken som liknade helgon-glorian på Fra Angelicos änglar. Jag hade köpt duken till Mor, som älskade spetsdukar. Som om spetsdukar kunde hejda det tunga mahognyskåpet, en hel skåpvägg mitt emot soffan, som ställde sig i vägen för allt.

Jag förmådde inte gå in i de andra rummen, inte med en gång. Det var rätt, tänkte jag, att jag inte tog med Lech hit. Och jag kom plötsligt ihåg: när vi hade legat med varann första gången och jag låg salig i hans famn, hade han sagt lågt: ”I am like a pelican in the wilderness.” Jag visste inte om pelikanen var han eller jag. Och jag frågade inte. Det spelade ingen roll, inte då.

Jag gick fram till fönstret. Om man hade ställt kanoner på balkongerna på huset mitt emot, skulle man ha kunnat ta det för en bastion. På gården fanns en gräsmatta dit vinden brukade blåsa fröna från popplarna som kantade gatan. Det kunde se ut som om gräset täcktes av ett gråvitt skum. En gång hade någon satt eld på poppelskummet. Och Mor hade skrikit som besatt, hon hade blivit tokig av flammandet, sa hon senare till mig i telefon.

Jag gick tillbaka till mahognyskåpet. På en avsats stod musikanläggningen som Mor hade köpt ett halvår efter att Far hade dött. Det fanns en CD i den, kanske den sista som Mor hade lyssnat på: Bruckner, hans sjunde symfoni. CD-asken låg

bredvid, med en bild av Karajan som dyrkades av kvinnorna, tänkte jag, medan Bruckner aldrig fick någon i sin famn. Det hjälpte inte att kejsaren var så förtjust i hans musik att Bruckner fick bo på hans slott. Inte ens en slottssäng hjälper när man har en stor klumpig kropp.

*

Mor spelade CD:n en av de sista gångerna när jag var på besök. Jag hade lagt mig när jag hörde musik. Efter en stund gick jag upp. Mor satt i soffan, klädd i ett långt vitt bomullsnattlinne. Det var släckt i rummet, med bara ett svagt sken från gatlykorna. Jag satte mig hos henne och frågade hur det var. ”Det är bra”, sa hon. Hon satt alldeles stilla, bara läpparna darrade. Vi lyssnade. Efter andra satsen, adagiot, reste hon sig och stängde av.

”Det får vara nog”, sa hon. Hon stod med hängande armar, som om hon inte visste vad hon skulle ta sig för. Sedan sa hon att jag kunde ta skivan med mig, hon hade hört den tillräckligt många gånger.

Hon satte sig på pallen bredvid soffan, med uppdragna axlar som om hon frös. Jag frågade om det var något särskilt med musiken. Hon svarade inte, inte med en gång, utan först när jag frågade varför hon hade skaffat sig Brucknersymfonin. Inte hade jag lagt märke till att hon tyckte om hans musik.

Det hade inte något med tycke att göra, sa Mor. Men när hon hörde den här musiken första gången hade hon begripit att Bruckner visste något om ensamheten.

Det var i Alfdorf, en by i närheten av Schwäbisch Gmünd,

där hon hade hamnat efter flykten från Ostpreussen. Jag visste att hon hade fått arbete hos en ljusmakare där. Men hon ville aldrig tala om den tiden och aldrig åka till Alfdorf igen. Fast när hon råkade nämna ljusmakaren kom det alltid något varmt i hennes röst. En gång sa hon att han hade varit en fin man, men att det som har varit har varit. Nu berättade hon. Som om musiken var en sorts dörröppnare.

Det var en sen kväll, sa hon, när ljusmakaren och hon höll på att stöpa ljus till en brådskande leverans. Det spelades musik i radion, adagiot i Bruckners symfoni. Och det rörde vid något i hennes hjärta, som den kvällen när hon tillsammans med tusentals flyktingar hade gått över snötäckt is som lyste svagt, mycket svagt, som om den försökte hålla kvar en gnutta av dagens ljus. Hon hade gått där med ett stort värkande hål i sitt bröst. Hon hade förlorat allt, sin familj där hennes far hade varit som en kung, sitt hem där man kunde gå i en ljusstråle från rum till rum. I Bruckners musik hade det funnits liknande hål.

Jag såg på henne. Man kunde tro att det var återskenet från isen, inte från gatlyktorna, som syntes i hennes ansikte. Läpparna darrade väldigt så att hon fick göra en paus. Sedan var det som om hon samlade sig.

Det finns stunder som man minns exakt, sa hon, där varje detalj är så stark att det motstår glömskan. Ljusmakaren och Mor hade just lyft upp ställningen med ljus ur vaxbadet när adagiot slutade och en röst i radion meddelade att Hitler var död. De stod alldeles stilla medan vaxet droppade ner från ljusen. När dropparna träffade vaxbadet, hördes små mjuka ljud. Hon kunde fortfarande höra dem, som ett litet hjärta som slog.

När droppandet upphörde sa Ljusmakaren att kriget skulle ta slut nu. Nu skulle det bli hålfyllandets tid. När den värsta hålmakaren av alla hade dött.

Mor såg på skåpväggen när hon berättade, inte på mig. Jag visste att hon räknade mig som ett av sina hål. Jag hade försvunnit till ett nytt land och ett nytt språk. Det tyska hade varit som ett gammalt ormskinn för mig som jag hade lämnat kvar, hade hon skrivit i ett brev, då när hon fortfarande skrev brev till mig. Jag sa till Mor att jag skulle ta med mig CD:n. Det gick lätt att säga det medan det andra var för svårt.

*

Jag satte mig på en pall som var klädd i samma nappaskinn som soffan. Den var min. Allting var mitt nu. Jag var enda barnet, den enda arvtagaren till allt som Mor hade lämnat efter sig. Till allt som Mor och Far hade ägt, också till deras minnen.

Författaren W.G. Sebald sa en gång i en intervju att man glömmer allt mer ju äldre man blir. Men det som finns kvar i minnet får en märklig täthet med en mycket hög specifik vikt. Ibland kan minnena få en sådan tyngd att man sjunker ner i ett bottenlöst djup.

Jag tänkte att jag borde gå in i de andra rummen. Men jag förmådde inte, inte heller plocka fram pärmen med listan över det som skulle göras när Mor dött. Hon hade visat mig den sista gången som jag hade hälsat på. Den låg i nedersta lådan i chiffonjén i ett stort kuvert med mitt namn på. Jag hade haft svårt att se den redan då.

Kanske för att jag hade begripit att Mor ville bli ett hål själv.